

män och kvinnor. Men det innebär kanske samtidigt att föreställningen om vad som ska anses som feminint förändras, så att den upplösande effekten på samhällets könsordning blir mindre än vad det först kan verka.

Begreppet identitet används återkommande i boken. Inledningsvis antyder Jacobson några skiljaktiga uppfattningar. Men vare sig tonvikten läggs på kontinuitet eller förändring blir den i samma mån ett betonat fenomen. Det vill jag ifrågasätta. Misstaget är att från början utesluta att människor också kan försöka minimera identitet, att inte försöka uttrycka så mycket, utan upplösa tydliga tillhörigheter och göra sig svårkodade. Den aspekten är särskilt intressant i samband med kläder och individens upplevelser i mer anonyma sammanhang. Miljöer som domineras av okända brukar fenomenologiskt sett tillskrivas två motsatta konsekvenser för den enskildes identitet. Anonymiteten kan kännas hotfull och väcka ett självhävdande som manifesteras i en väl synlig individualisering. Men det finns förstås också en kraft som kan verka åt motsatt håll, nämligen att en konform klädsmaak som ger otydliga och suddiga budskap om identiteten ger individen en välbehövlig paus i detta eviga manifesterande av det individuella. Flykten från denna strävan att vara tydlig borde också lyftas fram och det hade Jacobson vunnit på att göra, särskilt i dagens läge, när identitetsbegreppet är satt under kritik.

Jag tycker att Jacobson utvecklats som intervjuare sedan sin avhandling, som ibland var väl värderande i förhållande till informanterna. Jacobson verkade trivas bäst i sällskap med dem som klädde sig med estetiska ambitioner. I den nya boken finns en mer relativistisk attityd som öppnar också mot dem som är mer konventionella. Men Jacobson menar fortfarande på allvar att kläder kan fungera frigörande i någon slags absolut mening. Jag tänker då på antropologen Lila Abu Lughods studie av beduinflickor som gör sig fria från föräldrarna genom att välja bort den traditionella dräkten. Hon ser alltså ett moment av frigörelse – men reserverar sig senare i en självkritisk artikel och konstaterar att deras längtan efter västerländskt mode medfört nya bindningar och underordningar. Det känns som en rimlig tolkning och jag har svårare för Jacobsons kontextlösa användning av ordet frigörelse.

Magnus Mörck, Göteborg

Svenska överord. En bok om gränslöshet och begränsningar. Raoul Granqvist (red.). Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1999. 247 s., ill. ISBN 91-7139-427-3.

Bland alla intellektuella riktningar som under de senaste två decennierna behäftats med prefixet "post-" finns den "postkoloniala" diskussionen. Denna beteckning brukar åsyfta en rad idéer och insikter som följt i avkolonialiseringens kölvatten, då Västerlandet alltmör tvingats inse att dess perspektiv på världen bara är ett bland andra och tillika kraftigt färgat av egna intressen och dominansanspråk. Den koloniala blicken har varit upptagen av att dra gränser mellan oss och dem, där "vi" framstått som civiliserade, rationella, förnuftiga och upplysta, medan de Andra uppfattats som ett konglomerat av dunkla och irrationella egenskaper. De gamla imperiernas sönderfall till trots fortsätter detta särskiljande och underordnande nu på hemmaplan, där den globala migrationen bringat den Andre allt närmare inpå det västerländska skinnet. Härvid upprätthålls den etablerade hierarkin med hjälp av essentialistiska antaganden om kulturskillnader mellan inhemskt och utländskt. Denna "orientalisering" av det främmande, som så länge varit en betydelsefull teknik i befästandet av den västerländska överhögheten, behöver enligt många debattörer dekonstrueras i sina minsta beståndsdelar och så långt möjligt bekämpas. I det postkoloniala samtalet brukar man därför kräva ökat utrymme för de Andra att komma till tals och ivra för nya berättelser om världen som tar fasta på dess kulturella heterogenitet och komplexitet, istället för att tillskriva specifika grupper och territorier avgränsade och särskiljande kulturer och identiteter.

Kanske har denna postkoloniala diskussion förts med särskilt hög intensitet inom antropologi och litteraturvetenskap, inte minst av en del framstående intellektuella från de gamla kolonierna som numera är verksamma vid västerländska universitet. Namn som Edward Said, Homi K. Bhabha och Gayatri Spivak brukar dyka upp i debatten och dessa har i sin tur inspirerat en del svenska skribenter, som exempelvis Stefan Jonsson. Den nyutkomna antologin *Svenska överord*, redigerad av Raoul Granqvist, rymmer också påtagliga influenser från samma håll. Enligt redaktörens inledande programförklaring vill boken ifrågasätta Sveriges mentala gränsdragningar: Var finns de? Hur har de uppstått? Vad fyller de för funktioner? Vem har

intresse av dem? Vilka nya kartbilder är under utformning idag och vad sker med dem om svenskarna blir endast en bland andra minoriteter? En bärande tanke härvid är att den perspektivblinda logocentrism och eurocentrism som kännetecknat imperialistiska projekt även kan återfinnas på svenska arenor.

Det skall kanske påpekas att bokens tretton studier, författade av humanister och samhällsvetare inom discipliner som exempelvis etnologi, idéhistoria, litteraturvetenskap, sociologi, statsvetenskap och religionsvetenskap, uppfyller dessa ambitioner i varierande utsträckning. En del återkommande formuleringar av typen ”vi”, ”vårt samhälle” och ”vår västindiska besittning” (Saint-Barthélemy), till och med i bidrag som syftar till att problematisera tanken på ett nationellt ”vi”, vittnar om gränserna för programförklaringens genomslag. Som de flesta antologier brister *Svenska överord* också något vad gäller röd tråd, men även om alla bidrag vid ett första påseende kanske inte påminner om ”postkolonialisterna” vad gäller stil och teoretiska referenser behandlar flera av dem ändå närbesläktade frågor, exempelvis rörande etnisk exklusion i svensk invandringspolitik. Saids ande vilar över merparten av bokens innehåll, trots att alla inte explicit refererar till hans verk. Ett iögonfallande malplacerat bidrag rymms emellertid också mellan pärnarna. Åke Dauns ”Sant och osant om svenskarna”, som i likhet med en del av hans tidigare skrifter syftar till att definiera grunderna för en svensk mentalitet samt att försvara sådana forskningsansatser mot olika slags invändningar, motsvarar väl närmast det slags perspektiv som de flesta i den postkoloniala debatten vill bekämpa och fördriva.

Boken innehåller ett flertal historiska exkursioner. I dessa behandlas pilgrimsresenärers möte med det främmande, de territoriella gränsernas föränderlighet och svenska kolonisationsföretag i Finland, Karibien, Baltikum samt hos samerna. Ett av de främsta bidragen härvid är historikern Lars Elenius ”Förlusten av Finland – ett svenskt trauma”, som behandlar den svenska historieskrivningens bortamputering av Finland. I och med att denna perifera provins övergick till Ryssland 1809 förtydligades dess tidigare koloniala relation till den svenska staten. Trots att Sveriges och Finlands historia varit gemensam under 600 år, kom 1800-talet att medföra en förvandling av finnarna till de främmande Andra, vilket enligt författaren fortfarande präglar en del av den svenska historieskrivningen.

Idéhistorikern Muhammad Fazlhashemi diskuterar i ett annat kapitel hur bilden av Orienten genomsyrade

världsbilden hos svenska officerare i Persien på 1910-talet, med uppdraget att säkra handelsrutter från ”röfvarer och banditer”. Dessa officerare svärmade för det svenska, varvid de Andra tjänade som spegel. Den civiliserade världens moral ansågs inte kunna gälla i det ociviliserade Persien, varför man lättare kunde ursäktas hängningar och andra grymheter, som motiverades av en kaotisk ordning som behövde bekämpas.

Utöver dessa historiska utflykter föreligger också en rad samtidsinriktade studier. I ett förtjänstfullt bidrag omplanterar Magnus Berg Saids orientaliseringss Diskussion till populärkulturens marker. Härvid granskas komiska eller demoniska bilder av det orientaliska i film och skönlitteratur. En vanlig tendens i dessa media är att avslöja hur likheter mellan öst och väst bara är fantombilder som döljer en avgrundslig skillnad mellan oss och dem. Särskilt betraktas uttryck för modernitet i Orienten med största misstro. Förekomsten av exempelvis modern teknik skildras närmast som försök att dölja en grundläggande förmodernitet bakom det modernas symboliska rekvisita. Detta ”genomskådande” handlar inte om att lära känna det främmande, utan om att ge relief åt föreställningen om den egna normaliteten. ”Dess syfte är att säkra identiteter, inte att sätta dessa på spel i ett möte med det obekanta” (s. 198), konkluderar författaren.

Statsvetaren Abdul Khakee och sociologen Maria Appelqvist diskuterar i var sitt bidrag den allt bistrare svenska invandrar- och flyktingpolitiken. Appelqvist behandlar den s.k. närområdesprincipen, enligt vilken Sverige bör satsa på ökat stöd till flyktingar i deras grannländer. Istället för att släppa in flyktingströmmarna i det egna landet upprättas därför buffertzoner i de gamla öststaterna, vilket legitimeras med humanitära argument. Både Appelqvist och Khakee hävdar att socialdemokratiska regeringar har givit efter för den allt starkare invandrarfientliga opinionen i Sverige och realiserat den politik som i början av decenniet lanserades av Ny Demokrati. Efter en lång uppräknning av alla konkreta förslag som faktiskt verkstälts (s. 219f.) kan man utifrån Khakees text notera att obligatorisk HIV-test av flyktingar tillhör det fåtal av Ny Demokratiska programpunkter som återstår att inkorporera i socialdemokratisk politik. Ännu, är det kanske bäst att tillägga.

Ett bidrag av särskilt intresse för etnologer är en kritisk salva mot ”den blågula etnologin” av Ann-Carita Evaldsson och Per-Anders Forstorp, båda verkamma vid Tema Kommunikation i Linköping. Åke Dauns *Svensk mentalitet* samt Billy Ehns, Jonas Fryk-

mans och Orvar Löfgrens *Försvenskningen av Sverige* hamnar här under den kritiska luppen som uttryck för karaktäristiska tendenser inom ämnet. Trots uppenbara olikheter rymmer båda dessa böcker ett påtagligt sökande efter "det blågula" och en medföljande tendens att tolka det mesta i termer av "svensk mentalitet" eller "försvenskning". Oavsett bakomliggande intentioner, bidrar detta slags forskning enligt författarna till att upprätthålla essentialistiska och särskiljande föreställningar om det svenska. Då den kulturella hegemonin i praktiken kan sägas vara uppbyggd kring etniska distinktioner riskerar "den blågula etnologin" att förstärka dess grund. På det hela taget påminner Evaldssons och Forstorps argumentation mycket om den kritik Tom O'Dell redan riktat mot etnologins upptagenhet av allt som kan sägas vara svenskt, även om han går ytterligare ett steg längre vad gäller att poängtera analogierna mellan etnologiska texter och mediala representationer. Både O'Dells inlägg och Åke Dauns svar på detta tycks okända för författarna, vilket måhända kan skyllas på tidig deadline och lång produktionsid. Hur som helst har det etnologiska intresset för "det svenska" onekligen varit centralt, varför argumentationen kanske behöver spridas i flera kanaler.

Detta dekonstruktivistiskt inspirerade perspektiv understryker karaktäristiskt nog kulturens heterogenitet. I postkoloniala och besläktade diskussioner finns nästan alltid ett starkt bejakande av all slags mångfald. Samhället är multikulturellt, kulturen komplex, och stora ansträngningar brukas på att bekämpa förenklade bilder och stereotyper. Det brukar föreligga två grundläggande argument för detta, som kanske klarast kan urskiljas på principiell nivå. För det första skulle man kunna tala om en "korrespondensteoretisk" maxim, som framför allt betonar att kulturen måste representeras som komplex eftersom den helt enkelt är funtad på det viset i sig själv. En beskrivning som inte betonar heterogenitet korresponderar inte med världens tillstånd och är därför inte "korrekt". Därtill föreligger det ett mer politiskt orienterat argument, som framhåller behovet av att slita sönder enkla särskiljande kategorier eftersom dessa sammanhänger med rådande maktstrukturer. Detta synsätt är baserat på ett pragmatiskt snarare än ett korrespondensteoretiskt sanningskriterium. Vi bör framhålla alltings komplexitet eftersom kulturella homogeniseringar har oönskade effekter. Det första perspektivet är besläktat med konventionella idéer om vetenskapens roll som uttolkare av "hur det är" eller "hur det varit". Forskare skall inte uttrycka

värdeomdömen, utan bör på ett neutralt sätt kartlägga och beskriva världen som den faktiskt ter sig. Det andra tenderar att förkasta dessa principer och ta sin utgångspunkt i frågor om vilken värld *vi skulle vilja ha*. Om vi önskar oss ett samhälle utan hegemonier och kulturell dominans måste vi ständigt komplicera alla representationer och påpeka hur multikulturellt allting är, annars kommer vi istället att ge upphov till våra farhågors förverkligande.

Evaldsson och Forstorp blandar av förståeliga skäl båda dessa principer. Det är förstås inte så lätt att omfatta det politiska argumentet utan att samtidigt också bejaka det korrespondensteoretiska. Enligt min uppfattning är den förra principen emellertid betydligt viktigare än den senare. När Åke Daun, såväl i sitt bidrag i *Svenska överord* som annorstädes, försvarar sitt perspektiv argumenterar han emellertid enbart i enlighet med korrespondensteoretiska principer. Frågan om "svensk mentalitet" blir då ett epistemologiskt och metodologiskt problem, en fråga om sant och falskt samt om vilka tekniker man bör begagna sig av för att besvara sådana frågor på ett vetenskapligt och korrekt sätt. Därigenom undviks också de mer angelägna spörsmålen om kunskapens praktiska funktioner och konsekvenser, vilket kanske kan sägas vara vad O'Dell, Evaldsson och Forstorp (och tidigare också Stefan Jonsson) faktiskt tillför den redan tidigare ganska omfattande kritiken av framför allt *Svensk mentalitet*. Oavsett huruvida det faktiskt finns något slags "svenskhets" eller inte, hävdar de också att "den blågula etnologin" bidrar till att underbygga ett etniskt segregerat samhälle. Mig veterligen har denna utmaning ännu inte besvarats av någon etnologisk nationalitetsforskare.

För att återvända till *Svenska överord* kan boken i likhet med många andra antologier sägas vara något ojämn. Några bidrag saknar dessutom explicita problemformuleringar och tenderar då att utmynna i enkla deskriptiva utläggningar. Diskussionerna bygger mestadels på kända kultur- och samhällsteoretiska grundvalar, varför kunskapsstillskotten framför allt är av empirisk art. Genom att på ett genomtänkt sätt föra in dessa i olika "svenska" kontexter – en nationalitetsbestämning som jag här inte vågar skriva utan kaninöron – lyckas många inlägg emellertid lyfta till en hög nivå, som förhoppningsvis kan stimulera till vidare intellektuella överläggningar. De flesta bidragen är också skrivna i en attraktiv, essäistisk stil som inbjuder till behagliga stunder.

Fredrik Schoug, Lund